

Broedgevallen van Grote Kruisbek *Loxia pytyopsittacus* in het Drents-Friese Wold in 2004

Willem van Manen

In het Drents-Friese Wold werden in 2004 twee zekere en één waarschijnlijk broedgeval van Grote Kruisbek vastgesteld. Het ging om een nest met vier eieren dat werd gepredeerd, een paar met een pas uitgevlogen jong en enkele waarneming van een paar. Alle territoria bevonden zich in de buurt van overgangen van dennenbos naar heide

Grote Kruisbekken broeden in Noorwegen, Zweden, Finland en noordelijk Rusland en normaalgesproken bewegen ze zich niet ver buiten dit gebied. In sommige jaren echter zwermen de vogels uit, waarbij ze tot honderden kilometers verderop worden waargenomen. Irrupties van Grote Kruisbekken in Nederland vonden plaats in 1982/83 en 1990/91. In 1983 werd mogelijk gebroed en in 1991 werden vele broedverdachte paren, paren met uitgevlogen jongen en enkele nesten gevonden (Bijlsma et al. 2001).

In 2003/04 was geen sprake van een echte irruptie van Grote Kruisbekken. In het jaar ervoor (2002/03) vond wel een influx van gewone Kruisbekken *Loxia curvirostra* plaats, die ook in behoorlijk aantal broedden in de zomer van 2002 en het voorjaar van 2003, maar werden nauwelijks Grote Kruisbekken waargenomen. De gewone Kruisbekken ruimden het veld in de loop van de winter en waren in het voorjaar van 2004 nagenoeg absent. Juist op dat moment werden hier en daar Grote Kruisbekken waargenomen (Kees van Eerde). De eerste Grote Kruisbekken in het Drents-Friese Wold werden echter pas in april 2004 gezien.

Onderzoeksgebied

Het Drents-Friese Wold is een bosgebied van c. 5.000 ha, doorspekt en doorsneden met vennen, heidevelden en enkele open beekdalen. Voor de kruisbekken is uitsluitend het bos interessant, dat ongeveer 70% van het gebied beslaat. Een deel van het bos is aangelegd op stuifzand aan het eind van de 19^e en aan het begin van de 20^e eeuw en bestaat voornamelijk uit grove den *Pinus sylvestris*, met hier en daar wat zomereik *Quercus robur*. Het grootste deel van het bos is aangelegd op heidevelden in 1930-1950. Deze bossen bestaan uit lariks *Larix leptolepis*, fijnspar *Picea abies*, douglas *Pseudotsuga mensisii* en sitkaspar *Picea sitchensis*. Hier en daar is het naaldbos gemengd met loofbomen of perceeltjes loofhout, voornamelijk Amerikaanse eik *Quercus rubra*, beuk *Fagus sylvatica* en zomereik.

In 2003 hadden maar weinig naaldboomsoorten zaad gezet. Lariks, fijnspar, sitka en douglas droegen minimaal en grove den droeg matig. Rond half april begon, vanwege het warme weer, het aanwezige zaad massaal uit de kegels te vallen, waardoor het voedselaanbod voor de Grote Kruisbekken snel verminderde.

Werkwijze

In het voorjaar van 2004 werd het hele Drents-Friese Wold onderzocht op kruisbekken. In Boswachterij Appelscha en een deel van Boswachterij Smilde werd een broedvogelkartering uitgevoerd door SOVON in opdracht van Staatsbosbeheer, waarbij 600 ha werd geïnventariseerd door Henk Jan Ottens en 2100 ha door ondergetekende. In Boswachterij Smilde en Berkenheuvel onderzoekt Rob Bijlsma jaarlijks enkele vogelsoorten, waaronder Kruisbek en Grote Kruisbek. De rest van het gebied wordt jaarlijks gekarteerd door Arend-Jan van Dijk. De genoemde gebieden overlappen elkaar in ruime mate. Het grootste deel van het gebied werd intensief onderzocht in de periode maart-juni.

Resultaten

Paar 1

Op 13 april werden de eerste Grote Kruisbekken waargenomen in het gebied. Het betrof een paartje aan de noordoostrand van het Aekingerzand, waarvan het mannetje zachtjes zat te zingen in een perceel grove den, gemengd met

zwarte den *Pinus nigra*. Vanwege een stevige wind was het moeilijk om de vogels te ontdekken en te volgen. Later op de dag werd vermoedelijk hetzelfde paartje c. 100 m verderop waargenomen. Gezien de mummelzang van het mannetje is het niet ondenkbaar dat de vogels nestelden. Later werden op deze plek geen Grote Kruisbekken meer waargenomen.

Paar 2

Het tweede paar ontdekte ik op 14 april in vak 40 van Boswachterij Appelscha. Het mannetje zat om 16.00 u zacht mummelend in een fijnsparatop, het vrouwtje zat lager. Toen ze naar de grond vloog, daalde het mannetje af naar een lage tak en bleef daar zachtjes zingen. Even later vloog het vrouwtje op met een grote bos grasjes in de snavel en verdween in de top van een fijnspar c. 70 m verderop, gevolgd door het mannetje. Na vijf minuten verliet ze de top en verdwenen beide vogels voor lange tijd. Gezien de keuze van nestmateriaal werd gewerkt aan de nestkom, de buitenrand bestaat uit takjes (foto1).

Op 17 april zat het paartje om 11.30 u in, of in de buurt van de nestboom. Ik ging zitten wachten in een boomtop op tien

Foto 1. Legsel Grote Kruisbek, Boswachterij Appelscha vak 40, 22 april 2004 (Willem van Manen).
Clutch of Parrot Crossbill, Forestry of Appelscha, 22 April 2004.

Foto 2. Mannetje Grote Kruisbek in nestboom, Boswachterij Appelscha vak 40, 17 april 2004 (Willem van Manen). *Male Parrot Crossbill in nesting tree, Forestry of Appelscha, 17 April 2004.*

meter van het nest. Na 45 minuten kwamen de vogels terug vanuit de rand grove dennen langs het Groote Veen, waar ze vermoedelijk hadden gefoerageerd. Het vrouwtje verdween in de nestboom en het mannetje bleef wat rondscharrelen in de buurt, onderwijl bijna onhoorbaar mummelend (foto2). De vogels namen geen enkele notie mij.

Op 22 april beklom ik de nestboom. Het vrouwtje vloog af toen ik tot op ongeveer 50 cm van het nest in de dunne top genaderd was. Ze bleef in de buurt, zenuwachtig en af en toe zacht kiepend. Het nest was tegen de hoofdstam gebouwd, ongeveer een meter onder de top van de nestboom. De diameter bedroeg ongeveer 15 cm. De buitenrand was gebouwd van takjes en het binnenwerk van droog gras, mos en een papieren tissue. In het nest lagen vier eieren (foto), vers en vrijwel zonder embryonale ontwikkeling (de eieren zijn zwak doorschijnend wanneer je ze tegen het licht houdt). De afmetingen bedroegen: 24.5x16.4, 24.9x16.3, 24.3x16.3 en 25.4x16.5. Op 7 mei was het nest vernield. De kom was er deels

uitgesloopt en van de eieren geen spoor. Er werden geen vogels meer waargenomen.

Paar 3

Het derde paar bevond zich in een rand zwarte en grove dennen langs een opengekapt gebied in de buurt van de Ganzenpoel in Boswachterij Smilde (vak 246) en werd ontdekt op 13 mei. De vogels leken zachtjes voor mij te alarmeren, maar kwamen wel vlakbij om te knabbelen aan een vermolmd deel van een berk. Na enige tijd verdwenen ze in de kruin van een zwarte den, om er even later gedrieën uit te voorschijn te komen. De derde vogel was een jong met nauwelijks gekruiste snavelhelften en een korte staart. Het vloog af en toe korte afstanden en werd met regelmaat gevoerd door het vrouwtje (waarmee was niet duidelijk). Het mannetje bleef op iets grotere afstand in de buurt. Wanneer het jong wegvloog, werd het ogenblikkelijk gevolgd door de verontruste ouders. Ik heb de vogels ongeveer 20 minuten gevolgd en niet meer dan het ene jong waargenomen.

Discussie

Determinatie

Grote Kruisbekken hebben een forsere snavel dan gewone kruisbekken, maar de snavel doet niet echt papagaai-achtig aan, zoals de Engelse naam *Parrot Crossbill* doet vermoeden. Daarvoor is ie te lang. Het geluid van de Grote Kruisbekken die ik waarnam was zachter dan van de meeste gewone Kruisbekken, maar dat kan ook komen omdat de vogels alleen paarsgewijs werden waargenomen en niet in groepsverband. De contactroep (kiep) was meer fluitend, vermoedelijk lager van toon dan bij gewone Kruisbek, en nauwelijks hoorbaar rollend (prie). De mummelzang was nagenoeg identiek.

De eiafmetingen van gewone Kruisbek bedragen (in mm) 18.5-24.2x14.5-17.0 en van Grote Kruisbek 20.0-26.3x15.0-18.0 (Glutz von Blotzheim & Bauer 1997). De in het Drents-Friesche Wold gemeten eieren vallen daarmee buiten de range van gewone Kruisbek, maar binnen de range van Grote Kruisbek.

Habitatkeus

Alle paren werden gevonden langs de randen van grotere open plekken in de vorm van heide en kapvlakten. Het is onduidelijk of deze voorkeur te maken heeft met de open plekken of met de aanwezigheid van *pinus*-soorten, die vaak samengaat met deze open plekken of dat Grote Kruisbekken een combinatie van beide elementen prefereren.

Driemaal werden foeragerende vogels waargenomen, alle in *pinus*. De voorkeur voor dennen ten opzichte van lariks en sparren bij de Grote Kruisbek is bekend (Bijlsma 1994, Glutz von Blotzheim & Bauer 1997). Gezien deze voorkeur is het vreemd dat in de gebiedsdelen met de meeste dennen (het uiterste zuiden en noorden) geen Grote Kruisbekken werden

waargenomen. Nesten werden in Nederland gevonden in grove den (1) en zwarte den (1). In Finland en Karelië werd een voorkeur voor zowel grove den als fijnspar vastgesteld (Glutz von Blotzheim & Bauer 1997).

Timing van broeden en broedsucces

Paar 2 is ergens tussen 16 en 18 april tot eileg overgegaan, paar 3 bij een broedduur van 15 dagen en een leeftijd van het jong van ongeveer 25 dagen ergens rond 3 april. Wanneer paar 1 ook heeft gebroed, heeft dat ongeveer op hetzelfde moment plaatsgevonden als bij paar 2.

Gezien het moment waarop het zaad massaal uit de dennenkegels begon te vallen (rond 10 april), begonnen alle paren te laat met broeden. Het is onduidelijk waarom. Zelfs in de veel noordelijker gelegen broedgebieden in Finland, kan reeds vanaf Januari tot broeden worden overgegaan (Glutz von Blotzheim & Bauer 1997). Het is niet onmogelijk dat het enige succesvolle paar slechts één jong grootbracht vanwege voedselschaarste.

Summary: Breeding Parrot Crossbills *Loxia pytyopsittacus* in the Drents-Friese Wold in 2004

The Drents-Friese Wold covers of 5000 ha of mainly woodland and heaths along the border of the provinces of Friesland and Drenthe (northern Netherlands). Woodland has been planted between 1890 and 1950; dominating tree species are Scots Pine *Pinus sylvestris*, a Larch hybrid *Larix leptolepis*, douglas fir *Pseudotsuga menziesii*, Norway spruce *Picea abies*, sitka spruce *Picea sitchensis*, oak *Quercus robur* and beech *Fagus sylvatica*.

During the breeding season of 2004, several observers mapped most bird species during five complete visits from March through June, using a standardised,

low-intensity variety of the combined mapping method.

Of three pairs of Parrot Crossbills located, one was observed twice in a mixed stand of *Pinus sylvestris* and *P. nigra* on 13 April. The male was singing subdued and closely followed the female, indicating nest-building.

On 14 April, a second pair was observed building a nest in the top of a Norway spruce (22 m); only few small patches of Scots pine were present in the vicinity of this site. The female collected grasses from the ground, indicating that she was constructing the nest cup. On 22 April the nest tree was climbed. The female left the nest, which was built about one metre under the tree top. It was built on several small braches and against the main trunk of the spruce; because of hanging twigs, the nest was very well hidden, even when observed from within one metre. The diameter of the nest, constructed of spruce twigs, grasses, moss and a large piece of paper tissue, was c. 15 cm. The nest contained four fresh eggs. The eggs measured 24.5x16.4, 24.9x16.3, 24.3x16.3 en 25.4x16.5 mm. On 7 May the nest was destroyed, probably by a predator, and no Parrot Crossbills were observed anymore at this site.

On 13 May, a third pair was seen foraging in an open mixed stand of *Pinus sylvestris* and *P. nigra*. The parents were closely followed by a begging fledgling that seemed unable to fly long distances. The fledgling had a short tail and not yet fully grown mandibles.

The Parrot Crossbills showed a preference for foraging in *Pinus sylvestris* and *nigra*. However, in the northern and southern part of the study area, where both *Pinus* species abound, no Parrot Crossbills were observed. Timing of breeding was apparently mismatched in relation to seed availability, because most pinecones opened and shed their seeds in large quantities in the course of April due to increasing temperatures. It is probably not coincidental that only the earliest pair (calculated onset of laying: 3 April) fledged a chick.

Literatuur

- Bijlsma R.G. 1994. Habitatgebruik, broed-dichtheid en broedsucces van Kruisbek *Loxia curvirostra* en Grote Kruisbek *Loxia pytyopsittacus* in West-Drenthe in 1991. Drentse Vogels 7: 59-70.
- Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB-uitgeverij/ KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Glutz von Blotzheim U.N & Bauer K.M. 1997. Handbuch der Vögel Mitteleuropas bd. 14. Aula Verlag, Wiesbaden.

Adres: Oosterbroekstraat 45, 9402 RB Assen. Willemvanmanen@hotmail.com